

Móricz Zsigmond, a debreceni csata és Görgey Artúr

Az 1879-ben született Móricz Zsigmond gyermek- és ifjúkora az országban a Kossuth-imádat és Görgey-gyűlölet időszakára volt. „Én – emlékezik vissza az író 1930-ban –, aki fanatikus anyának a hatása alatt nőtem, osztozva gyermekül a hazaáruló elleni dühben, s roppant megütődés volt számomra, mikor nagybátyámtól, aki szellemi nevelőapám volt, s Gyulai Pál külsőbb baráti köréhez tartozott, könnyed s tiszta felmentést kaptam Görgeyre.”¹

Ezek a szavak Pallagi Gyulára vonatkoznak, aki Móricz Zsigmond kisújszállási diákéveiben az ottani gimnázium igazgatója volt. Megtudjuk az író visszaemlékezéséből, hogy Móricz az érettségije táján is vitába szállt kitűnő nagybátyjával a Görgey-kérdésben, egy korábban, még debreceni kisdíákéve idején hallott érvet hangoztatva: „Mért hallgatta Görgey Hajdúsámsonból a debreceni csata ágyúörgését tétlenül, mért nem jött Nagy-Sándornak segítségére?” Pallagi Gyula – matematika-fizika szakos lévén – nem ismerte a harcok részleteit, nem tudott válaszolni, s unokaöccse egy darabig győztesnek érezhette magát.

Persze maga Móricz Zsigmond sem ismerte eléggé diákkorában a szabadságharc debreceni csatájának körülményeit.

Mi is történt ott 1849. augusztus 2-án? És mik voltak ennek a debreceni vesztes csatának az előzményei?

Görgey a seregével Tokaj és Nyíregyháza felől Arad felé igyekezett, ahol Kossuth és a forradalmi kormány meg akarta valósítani a magyar haderőknek az ellenséggel szemben való összpontosítását. Görgey seregének egyesülnie kellett volna Dembińskinek nagyobb létszámú, Szeged felől közeledő seregével és Bem tábornagy erdélyi hadával, hogy együttesen mérhessenek csapást – ha még egyáltalán lehet – előbb az osztrák, azután az orosz intervenció hadseregre. A Görgey-sereg zömének kijelölt iránya Nagykovács–Nyíradony–Vámospercs volt. Ennek az útnak megtétele után Görgey főhadiszállását augusztus 2-án Vámospercsen találjuk. (Innen a seregzöm másnap Nagyléta–Nagyvárad irányában folytatja a vonulást.) A vele szemben nagy túlerőben levő cári sereg Tiszafürednél már átkelt a Tiszán, és Balmazújvárosig tört előre, hogy megakadályozza Görgey levonulását és a többi magyar sereggel való egyesülését.

Görgey az egyik hadtestparancsnokának, Nagy-Sándor József tábornoknak már előbb azt az utasítást adta, hogy hadtestével tőle külön, Debrecen felé húzódva, oldalvédet alkosson a nyugatról közeledő ellenséggel szemben, de azzal egyenetlen harcot semmiképpen ne vállaljon. Nagy-Sándort azonban – vigyázatlansága miatt – Debrecennél meglepte az ellenség, s amikor a magyar tábornok ügyes visszavonulás helyett csatába szállt Paszkevicz nagy számbeli fölényben levő hadával, merész-ségéért kétezer honvéd elvesztésével kellett fizetnie.

Görgey a fősereggel a debreceni csata idején nem Hajdúsámsonban – ahogy Móricz tudta –, hanem a Debrecentől távolabb eső Vámospercsen tartózkodott. Nagy-Sándor a maga hadtestével már augusztus 1-én Debrecentől nyugatra foglalt állást, arccal Balmazújváros felé, ahonnan tizenötezer orosz katona táborozását jelentették neki. Számítania kellett volna rá, hogy 2-án ezek támadni fognak. 2-án reggel valóban meg is indult az orosz előnyomulás Debrecen és a magát meglepni hagyó magyar hadtest irányában. Rüstow német hadtörténész, akit nem lehet Görgey iránti részrehajlással gyanúsítani, így írja le a csata körülményeit:

„Délután 2 óra tájban lehetett... Nagy Sándor, hadtestének főbb tisztjeivel éppen akkor Debrecenben időzött egy lakomán, mit az ő tiszteletére rendezett a város, – mikor megszólalt az ágyú. Övéivel a csatatérre sietett. Mikor aztán egyre tetemesebb tömegek fejlődöztek orosz részről: előbb-kelő tisztjei kérve kérték, fogjon hozzá haladék nélkül a visszavonuláshoz. De Nagy-Sándor, neki-hevültében, nem akart engedni. Balszárnyának tüzéségét neki ereszté az orosz lovas útegeknek; ezek igen rosszul jártak és kénytelenek voltak a magyarok tüze elől meghátrálni. Újra kérték ekkor Nagy-Sándort, kezdje el most a visszavonulást. Semmit sem akart hallani felőle... Augusztus 2-án, mialatt Nagy-Sándor Debrecennél csatáz, Görgeynek főhadiszállása Vámos-Pércsen van. Nagy-Sándor sorsa – akitől ő sem az ütközet alatt, sem utána jó sokáig, semmiféle tudósítást nem kap, lázas feszültségben tartja Görgeyt. – Mindent egybevetve mindazáltal legtanácsosabbnak véli, szorosan a

¹ MÓRICZ Zsigmond: Görgey Artúr. Nyugat 1930. júl. 1.

kiadott diszpozíciókhoz tartania magát, s ehhez képest augusztus 3-ka reggeléig Vámos-Pércsen maradnia a végből, hogy Nagy-Sándor legalább egyre biztossággal számíthasson – és nehogy, ha Nagy-Sándort baj találta érni, még önnön hadseregének zömét is vereségnek tegye ki egy túlnyomó ellenség részéről.”²

Görgeyt sok vád érte amiatt, hogy Nagy-Sándort Debrecennél magára hagyta, mintha csak szántszándékkal fel akarta volna áldozni ezt a Kossuth-párti alvezérét. A debreceni csatával kapcsolatos kérdésekre Görgey a következőképpen válaszol könyvében (amelyet mint „rendőri felügyelet alatt internált egység” írt az ausztriai Klagenfurt mellett, tizennyolc évi internáltatásának vége felé):

„...A hadsereg zömének Vámos-Pércsről elésietése által meg lehetett-e óvni Nagy-Sándort a megveretéstől?

Nem lehetett. Mert a csata már elveszett vala végképen, mielőtt egyáltalán lehetséges lett volna a hadsereg zömének a csataterre érnie.

...Mit lehetett ez esetben egyáltalán még elérni azáltal, ha hadseregünk zöme oda siet Debrecenbe Vámos-Pércsről?

Csak még nagyobb hátrányokat azoknál, mik Nagy-Sándor megveretése által már is értek minket; a legenyhébb esetben katonáinknak cél és vég nélküli, erőltetett ide s tova menetek általi agyonhajthatását. Igen valószínűleg azonban nagyon súlyos veszteségeket szenvedett volna a hadseregnek zöme is, ha hogy a győzelemittas, körülbelől hárommennyi ellenséggel azon hevenyében, csatába ereszkedik.

...Mely okból lett épen Nagy-Sándor megbízva az oldalvédi szolgálattal – nem Leiningen avagy Pöltenberg?

...Komárom óta Leiningen és Pöltenberg hadtestei ötször, Görgey Ármin csapattja háromszor, Nagy-Sándor hadteste ellenben csak egyetlen egyszer volt csatában. Azt hiszem tehát, abból, hogy túl a Tiszán az oldalvéd szolgálattal Nagy-Sándort bíztam meg, sehogyan sem következik avagy csak legkisebb ok is azzal vádolni engem, hogy Nagy-Sándort én több veszélyeknek tettem ki, mint a többi hadtestet.”³

Kossuth később a debreceni vereséget Görgey „árulásának és ármányának” tulajdonítja. „Elfogulatlan szakértők azonban – jegyzi meg erre egy régi történészünk – kénytelenek bevallani, hogy a vezér [ti. Görgey] menetrendében, melynél fogva Nagy-Sándor Debrecenbe küldetett, semmi olyas sincs, mi az »ármány és árulást« indokolná, sőt az a sztrategiai közönségesen vallott elveknek pontosan megfelel. Görgey maga Nagy-Sándort vádolja e három dologban: 1. Nem állított szemlemező előőrsoket s meg hagyta magát lepetni. 2. Komoly harcba vegyült visszavonulás helyett. 3. Keresztes [= Biharkeresztes] és Várad-Püspöki felé futott Görgey háta mögé minden kényszerűség nélkül, minek következtében a Berettyóvonál védelmi terve füstbe ment...”⁴

A debreceni csatavesztés híréhez hamarosan más tragikus hírek is csatlakoztak: Bem július 31-én Segesvárnál szenvedett vereséget az oroszoktól, majd Erdélyből kijöve és Dembińskitől a fővezérletet átvéve, Temesvárnál az osztrákokkal szembeni elhamarkodott csatában maradt alul. Ez a temesvári csata – 1849. augusztus 9-én – lényegében eldöntötte szabadságharcunk sorsát. Így a három magyar sereg Aradnál már nem tudott egyesülni, mert egyedül Görgey érkezett meg seregével – augusztus 10-én – Aradra. Itt nem volt kivel egyesülnie, mert Dembiński és Bem felbomlófélben levő seregeinek, Aradtól távol, már csak a maradványai léteztek, s ez a két tábornok Temesvártól nem is Arad felé vette az útját (ahova Szeged után a kormány költözött), hanem Lugos és onnan a török határ felé. Görgey és a vele tartó tábornokok Magyarország földjén várták végzetük beteljesedését.

De térjünk vissza Móricz Zsigmondhoz, aki diákkorában még arról volt meggyőződve, hogy a debreceni csata is, sőt az egész szabadságharc Görgey árulása miatt veszett el.

„Csak később – írja Móricz –, egyetemi éveim után, ismerkedtem meg a Görgey-kérdéssel jobban, s mire harmincéves lettem, regényt akartam írni 48-ról, amelynek már Görgey volt a hőse.

²Rüstownak a magyar forradalmi háborúról írt könyvéből. GÖRGEY Artúr: Gazdátlan levelek. Pest, 1867. 27.

³GÖRGEY: i. m. 28–30.

⁴SZEREMLEI Samu: Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéről. Pest, 1867. II. 266–267.

Ekkor történt, hogy miután már hatalmas könyvgyűjteményt állítottam össze a forradalomra vonatkozó művekből, amelynek alapja Görgey István munkája⁵ volt, váratlanul megjelent magyar nyelven Görgey Artúr: *Mein Leben und Wirken in Ungarn, im Jahre 1848/49 c. könyve*.⁶

A könyvet azonnal, mohón s egyszerre elolvastam, s teljes hatása alá kerültem ennek a nagyszerű műnek, amely egy rendkívüli lélek személyes szuggesztíóját árasztja a jóakarátú s befolyást akaró lélekre.

– Milyen rettenetes – mondtam a feleségemnek, szegénynek –, hogy itt él még a hős, és nem mehetek el hozzá, nem beszélhetek vele, és nem szoríthatom meg a kezét ennek az élő vértanúnak.

– Mért nem? – mondta ő, aki velem olvasta végig a kétkötetes nagy művet. – Menjen el hozzá, s kérje meg a hozzátartozóit, hogy fogadják . . .

Azonnal elmentem.⁷

1912-ben történt ez, talán március elején. A kilencvennégy éves Görgey valahol az Akadémia közelében lakott. Unokahúga és hű gondozója, Návay Lenke fogadta Móricz Zsigmondot. (Az író akkor alig valamivel volt idősebb, mint Görgey a szabadságharc idején.) Az idős tábornok igen zárkózzottan élt, de Návay Lenke kieszközölte a hozzájárulását, hogy két nap múlva Móricz és felesége meglátogathassák.

Két nap múlva csakugyan szemben ültek Görgeyvel.

Amikor találkoztak, az író megglepte, hogy Görgey nem nagy, délceg ember: „Vékony, kis meggörnyedt, előreesett fejű, kutató szemű öregúr volt. A feleségem ráesett a kezére, s megcsókolta azt, ő elkapta a kezét, s erőszakkal ő is kezét csókolt a fiatal asszonynak . . . S már könnyes lett a szeme.”⁸

A tábornoknak egy angol nyelvű könyv volt a kezében. Mondta, hogy Marczali Henrik-től kapta: ezt olvasta, amikor beléptek hozzá. Az író belenézett Görgey „különös, világoskék szemébe”, és meghatotta, hogy az aggastyán tar homloka fölött, a feje búbján hatvanhárom évvel a szabadságharc után is látszott a dudorodás: a komáromi csatában kapott és majdnem halálössé vált sebesülés emléke. „Én akkor – jegyzi meg visszaemlékezésében Móricz – nagyon benne voltam könyvének a legmélyebb érzéseiben, életének valósággal a titkait éreztem, s minden szó, amit mondtam, pontosan gyűjtött, s a tábornok nemsókára csodálatos, vallomásszerű szavakat dördült ki magából. Pillanatok alatt oly közel voltunk a legfőbb problémáknál, mintha együtt éltünk volna a nagy időben. Hiszen már régen elmentek akkor a bajtársak s mindazok, akik egész közelről ismerték az ő lelkivilágát. Hatvanhárom éve élt már egyedül lelkének titkaival s most, egy-egy szó bombájára, kitört belőle a védekezés, a titkok leleplezése. Örök kár, hogy akkor pontosan le nem írtam az összes szavait, de bele akartam építeni a Regénybe . . . Aztán nemsókára jött a Világháború, s epizóddá mosta a szabadságharc hőskorát.”⁹

Móricz Zsigmond tervezett történelmi regénye nem született meg, de a Görgey-kérdés az író még 1930-ban is erősen foglalkoztatta. *Görgey Artúr* című tanulmánya – melyből részleteket idéztem – ebben az évben jelent meg a Nyugatban. Tizennyolc esztendő múltán is tisztán emlékezett Móricz a tábornok következő szavaira: „Nem féltém a haláltól, mert meg akartam halni! Minden csatába azzal mentem, hogy kitértam magam a golyóknak! Bele a csata legnagyobb tűzébe, s kitértam a karom, és azt kiáltottam: »Anyám!« És láttam őt az égben . . .”¹⁰

Még valamit az előzőkben leírt látogatásról. Návay Lenke a búcsúzásakor a másik szobában azt mondta Móriczéknek mély megrendüléssel, hogy ő évtizedek óta van az öreg tábornok mellett, de ilyen izgalomban még sohasem látta.

Éppen március tizenötödike közeledett. Móricz Zsigmond e látogatás hatása alatt írta meg a Nyugat 1912-i évfolyamában *Az élő vértanú (Március tizenötödiki beszéd)* című cikkét. Elmondja benne, hogy amikor már alig van élő tanúja az 1848–49-es szabadságharcnak, a nagy idők élő

⁵GÖRGEY István: 1848 és 1849-ből. I–III. Bp. 1885–1888.

⁶Ezt az 1852-ben Lipcsében kiadott művet most a tábornok testvéröccse, Görgey István fordította magyarra, az ekkor még élő szerző jóváhagyásával.

⁷MÓRICZ: i. m. Nyugat 1930. júl. 1.

⁸MÓRICZ: i. m. Nyugat 1930. júl. 1.

⁹MÓRICZ: i. m. Nyugat 1930. júl. 1.

¹⁰MÓRICZ: i. m. Nyugat 1930. júl. 1.

vértanújáról minden márciusban elfeledkezünk. Görgey Artúr hatvanhárom év óta szenved a nemzeti kiközösítést. A magyarság „egy embert sújt egy történelmi korszakért”: Görgeyt, s azért veri „hegységnyi kődarabokkal, vak haragjában”, hogy ne önmagát kelljen korbácsolnia.

Móricz nem úgy veti fel a történelmi színvallás kérdését, hogy „Kossuth vagy Görgey?”, hanem így: „Kossuth és Görgey!” A szabadságharcot egész addigi történelmünk legnagyobb szakaszának látja: „A magyar nemzet ezeréves történelmében az 1848–49-iki szabadságharc a legmagasabb csúcspont a nemzeti energia erőpróbaiban. A századosan lefojtott életerő ekkor egyszerre lobbott vetett s a hősök ezreit és tizezeit izzotta fel.” Sem Kossuth politikai nagysága, sem Görgey katonai képességei nélkül nem lett volna ez az izzás ilyen magas fokú: „Ki a tette vágyó nemzet lelki tüzét egyszerre a legnagyobb lángolásra szította: – Kossuth vala. Ki ezt a legfelsőbb erőfeszítést a nemzeti véres karddal végrehajtotta: – az volt Görgey.”¹¹

Március tizenötödiki beszédét a következő mondatokkal fejezte be Móricz Zsigmond:

„... ma minden ifjú magyar, aki előtt már megnyílt a látás tisztasága, tekintsen az elrejtett zug felé, ahol még él nemzetünk egyik legnagyobb fia s meghatódott lélekkel, megcsillanó könnyel, hangtalanul és szíve legbensőbb érzésével küldje arrafelé azt a kiáltást, amely hajdan annyit és oly viharosan zúgott, de amely hatvanhárom év óta egyszer sem csendült fel a nemzet ajkán, hogy:

– Éljen Görgey! ... Éljen a magyar nemzet mindörökké legnagyobb élő vértanúja!

És a magyar nemzet élni fog, amíg ilyen fiaikat tud szülni a tette és az önfeláldozásra!”¹²

Nem sokkal később Móricz Zsigmond meghívást kapott Visegrádra. Így másodszor is meglátogatta Görgeyt. „De akkor nyugodt volt és szelíd – emlékezik erre 1930-ban. – Csodálkoztam, hogy megismert, s szeretettel szorongatta a kezem, s kért, hogy sokszor jöjsek el hozzá. Többször nem mentem. Beteg is lett, s a családot izgatta, hogy a búcsúzásnál sírt, és megölelt.”¹³

Móricz tizennyolc esztendővel e találkozások után megjegyzi idézett tanulmányában, hogy a tábornok személyes megismerése perdöntő volt számára a Görgey-kérdésben. Most már nagyra becsüli Görgeyt, de helyesen látja, mennyire nem volt politikus, hanem csak katona, egy önzetlenül a hazáját szolgáló, nem mindennapi ember:

„... Eszmék szerződötték a harcra, de tisztán a kard embere volt, nem az állameszmé.

Nem volt ezzel az országgal semmi koncepciója. Nem volt az életével sem. Nem akart hódító lenni s nem akart államalkotó sem.

Rendkívüli katonai zseni volt, aki ezzel a zsenivel nem akart alkotni, nem akart uralkodni, nem akart uralmat alapítani, sem magának, sem az államnak. A nép katonájának tekintette magát, nem kellett neki sem főhatalom, sem jutalom.

Különösen komplikált jellem volt: eszköz akart lenni csupán a Sors kezében. Egy szál kard, semmi más.”¹⁴

Móricz elismeréssel ír arról, hogy Görgey „a mezítlábas honvédeket szakszerű hőökké s fél-istenekké” tette.

Görgeynek sokat bírált váci kiáltványát úgy értékeli az író, hogy neki ezt 1849. január elejének nehéz napjaiban „nem a lelke diktálja”, hanem a katonai helyzet kényszerűsége.

Világosról találóan jegyzi meg Móricz, hogy a tábornok „mint katona s mint a politika analfabétája” teszi le a fegyvert. Azzal, hogy csak a cár Oroszországa előtt hajlandó meghódolni, végzetesen megsérti az osztrák hatalmat, amelynek pedig az ország néhány nap múlva ismét ki lesz szolgáltatva. „Nem az volt az árulás, hogy letette a fegyvert, hanem az, hogy megölte a politikai gondolatot: a nemzet s a hatalom kibékítését.”¹⁵ Ausztria nem könnyen viselte el a számára megalázó szituációt, s így a nemzetnek sokat kellett szenvednie.

Hangsúlyozza Móricz, hogy Görgey mindvégig csak szakember maradt, aki fiatalon – harminchárom éves korában – és túl gyorsan jutott el a legmagasabb fokra, s „nem nyerte el az élet politikai bölcsességét”. A tábornokot Savoyai Eugénhoz, a török hatalom összetörőjéhez hasonlítja, aki szintén nem volt politikus, „csak katona s csak a had művésze”. Egyiküknek sem adatott meg,

¹¹ Nyugat 1912. I. 473–477.

¹² Nyugat 1912. I. 473–477.

¹³ MÓRICZ: i. m. Nyugat 1930. júl. 1.

¹⁴ MÓRICZ: i. m. Nyugat 1930. júl. 1.

¹⁵ MÓRICZ: i. m. Nyugat 1930. júl. 1.

hogy „a tömegek életének titkos vonalait” megértsek. Görgey nem látott bele a jövőbe, ezért Kossuth mellett csak másodrendű szereplője lehetett 1848–49-nek.

Móricz Zsigmond szerint „Görgey nagy ember volt, szakember, de a maga nemében a legnagyobbak közül való”, s nem vált árulóvá soha, egyetlen gondolatában sem.

A Nyugatnak 1931. július 16-i számában, *A Görgei-kérdés* című írásában újra kiáll Görgey mellett. (Érdekes, hogy e cikkében – éppen úgy, mint 1848-tól kezdve a tábornok maga is – nem *y*-nal, hanem *i*-vel írja a *Görgei* nevet!) Elmondja itt, hogy valaha ő is Görgey ellenfeleinek adott igazat, míg Pallagi Gyula rá nem döbentette valamire:

„Emlékszem, az első fordulat ott volt bennem vele szemben, mikor diákkoromban még, a nagybátyám, akinek véleménye komolyságát mindenkiénél jobban tiszteltem, maga is tanár, azt mondta igen nyugodtan s csöndesen:

– Görgei az orosz előtt tette le a fegyvert, nem az osztrák előtt.

Megnémultam, annyira váratlan volt ez a kijelentés.

Az orosz előtt? . . . Ezt sohasem mondták . . . Ez nem volt benne az iskola és a közélet szellemében. Engem úgy informált az élet addig, hogy Vác óta folyton az osztrákkal paktált, és a gyáva békepart élén ki akart békülni a császárral.

És az csodálatos is, hogy valóban, a Görgei-ellenes gyűlöletben, ezt soha, soha nem említették, hacsak a hadtörténelmi írók nem. A közönség, a szülők és ismerős felnőttek, a szónokok és a professzorok ezt sose mondták, mert félték, hogy már nem lesz olyan szép és tiszta a támadás az áruló ellen.

– Miért az orosz előtt? – kérdeztem tündöve nagybátyámat.

– Mert dokumentálni akarta a világ előtt, és örök emlékül akarta állítani a magyarság számára, hogy nem az osztrák erő törte meg a magyart.

Erre megindult bennem valami ellenszegülés az előző hittel szemben.”

Móricz utal arra, hogy a XIX. században milyen sokan gondolkoztak úgy Magyarországon, hogy „Ausztia örök, és Ausztia megdönthetetlen kapuja a pokolnak”, s íme: Görgey még a magyar bukás napjaiban sem hájt feljelt seregével Ausztia előtt. Az író szenvedélyes szavai túlértékelik a tábornoknak az osztrákok elleni haditetteit, de különben nagyon érdekes Görgeynek és fegyverletételének ez a Móricz Zsigmond-i értékelése:

„A pályáját dicsőséggel vitte végig, s az egész osztrák hadsereget tönkreverte, úgyhogy az segítségért könyörgött az orosz cár előtt, s mikor a fegyvert letette: nem az osztrák előtt tette le, nem a gyűlölt és megvetett és tehetetlen és általa tönkrevert hóhér előtt, hanem az idegen szörnyű hatalom előtt. Szándékosan, tudatosan a magyar »gloire« szolgálatában.”¹⁶

Hogy miért nem az osztrákok előtt hódolt meg, annak okát maga Görgey így adja elő:

„Azon megtiszteltetést, hogy fegyvereinket közvetlen a mi kezeinkből vegyék át, Oroszország beavatkozása után lehetetlen volt az osztrákoknak megszerezniem. (. . .) Egyébiránt abbéli elhatározásom, hogy fegyvereimet az osztrákok előtt tegyem le (amennyiben e tekintetben még szabad választásom volt), azon elv megtagadása lett volna, amelyért a hadsereg, amelyért én személyesen síkra szálltunk. Nem, mintha kezeset láttam volna Oroszországban Magyarhon alkotmányos monarchijai államformáját illetőleg, hanem mivel még kevésbé tartottam ilyennek Ausztia kormányát, miután e tekintetben semmi tény sem jutott tudomásomra, amelyből következtethettem volna, hogy Magyarország V. Ferdinánd király által szentesített alkotmányának erőszakos felforgatása talán Oroszországtól, s nem Ausztriától származott. És valóban az általam (s mindenesetre Isten, a nemzet és a történelem előtt saját felelősségemre) elhatározott önkéntes fegyverletétel, ameddig csak vezére vagyok a hadseregnek, csupán azon két esetben történhetett volna meg az osztrákok előtt, hogyha vagy legyőztek volna bennünket ez utóbbiak az oroszok segítségével, vagy a vezérletem alatti sereg határozottan kívánta volna, hogy azon önmegadási tény az osztrákok előtt, és ne az oroszok előtt történjék.”¹⁷

¹⁶ Nyugat 1931. júl. 16.

¹⁷ GÖRGEY Artúr: *Mein Leben und Wirken in Ungarn in den Jahren 1848 und 1849*. Leipzig, 1852. II. 403. Magyar fordítása: SZEREMLEI: i. m. II. 299–300.

Görgeynek e szavaihoz figyelemreméltó megjegyzést fűz 1867-ben Szeremlei Samu:

„Ez indokolást, ha ugyan az [1849.] aug. 11-én Görgey fejében megfordult, részemről tökéletesen méltányolni tudom, s szintén azon meggyőződésben vagyok, hogy Ausztria, miután ellenünk az oroszokat behívta, megérdemelte azon büntetést és megalázást, melyben részesült a nagy világ előtt az által, hogy Görgey a legvittezebb és még egyetlen nagy sereg fegyvereit Miklós cár katonái előtt rakta le s hogy Görgey és a haditanács ezen elhatározásban a nemzet erkölcsi érzetével összhangzóan járt el. Haynau e miatt rendkívüli ingerültségbe jött s dühössége leírhatatlan volt azon ellenfél iránt, mely őt még bukásában is sértette.”¹⁸

Kétségtelen, hogy a cár közbelépése nélkül elsőnek Görgeyt sújtotta volna Haynau bosszúja.

Görgeynek és tábornoktársainak az oroszok előtti fegyverletételét az osztrák hadvezetőség annyira sérelmesnek érezte a maga szempontjából, hogy amikor az aradi osztrák hadbírótság – 1849. szeptember 26-án – Haynauhoz megerősítésre terjesztette föl a magyar tábornokok halálos ítéleteit, ebben a fölterjesztésben külön megjegyezte a hadbírótság: „Az egész osztrák hadseregben igen széles körben elítélik azt, hogy a fölkelők fegyvereiket az oroszoknak és nem a törvényes uralkodójuk kezébe tették le.”¹⁹

I. Miklós orosz cár Görgeyt nem engedte osztrák hadbírótság elé állítani és kivégeztetni: legalább az ő számára kegyelmet eszközölt ki I. Ferenc József császártól. Kegyelmet kapott Görgey, de nem szabadságot. Tábornoktársaitól – a maga határozott kívánsága ellenére – elszakították az osztrákok, és az ausztriai Klagenfurtba internálták, ahonnan csak tizenhét év múlva – a kiegyezés évében – térhetett haza Magyarországra. A kiegyezéskor még csak negyvenkilenc éves volt, de itthon többé semmiféle közéleti szerepet nem vállalt. Igaz, a kiegyezés és a millennium Magyarországnak kormányfői nem is igen kockáztatták saját pozíciójukat azzal, hogy a legnépszerűlenebb magyar embert, a nemzet „árulóját” akár csak egy országgyűlési képviselői mandátumhoz is juttassák. Görgey 1867 után visszavonultan élte le hazájában életének még hátralevő másik negyvenkilenc esztendejét.

Cikkének végén Móríc Zsigmond arra emlékezteti olvasóit, hogy Görgey még majdnem megélte a Habsburg-hatalom sírbuszállását. Móríc szerint a Monarchia összeomlásához közvetve Görgey és az ő saajtságos, Ausztria-ellenes fegyverletétele is hozzájárult: „...ezzel a tetteivel [a tábornok] nagyobb célt szolgált egy alkalmi békekötésnél. Messzebb világított annál a háromnegyed századnál, amit még Ausztria a világtörténelemben jelentett. Született 1818-ban, s a Habsburgok uralma elmúlt két évre az ő halála után, 1918-ban.” (Görgey 1916. május 21-én halt meg: épp annak a napnak az évfordulóján, amikor az osztrákoktól visszafoglalta Buda várát.)

Miben látja Görgey tragédiáját az író? Móríc még az első világháború előtt abban ismerte föl e pályafutás fő ellentmondását, és később is abban jelöli meg a tábornok életének tragédiáját, hogy ez az ember 1849 októbere után – életben maradt:

„Csak egyetlen szépséghiba van ebben az életben, éreztem akkor: hogy él.

Hogy túlélte a harcot, s minden hős bajtársa áldozatul esett. Ő él, s az aradi tizenhárom és annyi ezren halottak lettek.

Ezzel a csekélységgel: hogy élve maradt, felfordította egész pályáját, keserűséggé vált a hordó méz, visszafelé rombolta le hősiségének csodás építményét.”²⁰

Tudta Móríc Zsigmond, hogy népszerűtlen dolog felszólalni az „áruló” Görgey Artúr mellett, miért állt ki hát mellette három írásában is? Úgy hiszem, ez is abból az ember- és igazságszeretetéből következett, amely az ő írói programjának lényege volt. Örökre emlékezetes számomra Mórícznak az olvasóihoz írt 1939. évi karácsonyi levele, amelyben így tekint vissza életére és írói munkásságára:

„Hatvan éves vagyok. Harminc éve jelent meg az első könyvem, a Hét krajcár.

Azóta ebből a hét krajcárból élek s ennek a kamatoztatására szántam az életemet.

A novella, megjelenésekor, egyszerre nagy esemény lett. Nem is tudtam minek tulajdonítani azt a megdöbbentő hatást, amit tett.

Az van benne megírva, hogy egy szegény asszony egész délután keresgél hét krajcárt; az egész múltját felforgatja s csak hatot lel. Akkor jön egy öreg koldus és az adja oda neki a hetedik krajcárt.

¹⁸ SZEREMLEI: i. m. II. 300.

¹⁹ BARTHA Albert: Az aradi 13 vértanú pörének és kivégzésének hiteles története. Bp. 1930. 208.

²⁰ Nyugat 1931. júl. 16.

Mikor édesapám elolvasta ezt az írást, félresöpörte a lapot s azt mondta:

– Ennye fiam, mér nem lökted oda azt a hat krajcárt annak a koldusnak.

Villámvilágításnak tűnt fel nekem az ő szava. Itt van az új, amit hoztam: én elvettem a krajcárt a koldustól, hogy a szent anya megéljen. Az apám s a régi magyar generáció odadobta az egész öröklött vagyonát, hogy megmutassa a virtust, ha belepusztul is.

Azóta is ezt csinálom. Habozás nélkül fogadom el az igazság utolsó krajcárját is. Habozás nélkül írom le a legkönyörtelenebbet is, ha hitem szerint az az élet, az az igazság és az az út.²¹ A levél dátuma: „Leányfalu, 1939. Karácsony este.”)

Cikkemnek – úgy hiszem – nem feladata, hogy a nagy író Görgey-képét minden vonásában ellenőrizze, szembesítve azt a részletes történelmi kutatások tényeivel. Móricz elsősorban nem a történelmi személyiséget, hanem a gondolkodó, érző és cselekvő *embert* akarta felmutatni Görgey Artúr alakjában, de rá vonatkozó írásai így is figyelemreméltó adalékokat szolgáltatnak a történet-tudomány pontosabb Görgey-ábrázolásához.

Pásztor Emil

Juhász Gyula Móra Ferencnek tulajdonított vezércikkei

Móra Ferenc 1926. április 18-án, Juhász Gyulának a szegedi Korzó (ma Vörös Csillag) moziban tartott költői matinéján a jóbarátot és harcostársat köszöntő beszédében ezeket mondta:

„Talán nem is merő véletlen az, hogy Juhász Gyula dicsőségének abban az eleven újságjában, amelynek ennek a városnak a társadalma szerkesztett ma a költőnek, én vagyok a vezércikk. Nem is szólva arról, hogy köztudomás szerint mi ketten vagyunk azok, akik a legnagyobb szégyent hoztuk erre a városra, amit sokszor megírtak már rólunk, és hiszem a Jóistent, hogy még sokszor meg fognak írni – mondom, nem is szólva arról, hogy hírességünk és hirhedségünk összeköt kettőnket, van nekünk egy különös összekötő láncunk is, és ez a vezércikk. Sokat meghajigáltak már engem utcai pajkosok, játékos kis fityfirittyek olyan cikkért, amit Juhász Gyula írt. Persze vállaltam, és sohase tiltakoztam. Először azért, mert sose tudja az ember, mitől hízik, másodszor mert legalább annyiszor vállaltam azt is, hogy nekem hálálkodjanak az emberek olyan nagyszerű cikkekért, amiket megint Juhász Gyula írt.”¹

A magyar nyelvészek II. nemzetközi kongresszusán 1972-ben ismertettem azokat a stíluskritikai ismérveket, amelyeknek a segítségével igyekeztünk a húszas évek szegedi ellenzéki napilapjában (1920 és 1925 közt Szeged, utána – ismét – Délmagyarország címmel) névtelenül megjelent vezércikkek szerzőségét megállapítani, pontosabban Móra és Juhász írásait elkülöníteni.² Előadtam, hogy Vajda Lászlónak a Móra-publicisztika egybegyűjtésében és nekünk, Juhász-kutatóknak Juhász Gyula vezércikkeit agnoszkáló munkánkban előzetes egyeztetés nélkül is sikerült összhangot elérnünk: a két végeredmény – mint írtam – fogaskerek módjára illeszkedik össze. Vajda László *Móra Ferenc vezércikkei* című bibliográfiájában³ 2547 tételt sorakoztat föl, s ebből mindössze 30 tétel nem bizonyult a mi vizsgálataink szerint Móraénak, hanem Juhászénak, a teljes anyagnak tehát alig valamivel több, mint egy százaléka. Ezek az ő csoportosítása szerint olyanok, amelyekről eleve megengedte, hogy Juhászi is lehetnek. Amint írta: „Vezércikkstílusuk ugyanis annyira hasonló, hogy igen nehéz a különbségtétel.”

Nehéz, de nem lehetetlen. A fősorakoztattam stílusjegyek közül főként a halmozás, a jelzők meg az állítmányok szinte következetes megkettőzése egyértelműen Juhász szerzőségére vall.

²¹ A levél dátuma: Leányfalu, 1939. Karácsony este.

¹ MÓRA Ferenc: Memento. Szerk. VAJDA László. 1967. 504.

² Jelentéstan és stilisztika. 1974. Nyelvtudományi Értekezések 83. 454–457.

³ 1961.